1. BÖLÜM

TARİH ÖĞRETİMİNİN TARİHİ (1869-1922 DÖNEMİ)

Giriş

Türkiye'de Osmanlı Dönemi tarih eğitiminin tarihi ile ilgili çalışmaların sayısında bir artış olmuştur. Tarih araştırmacıları, tarih eğitimcileri ve sosyal bilgiler eğitimcileri bu çalışmalara bir takım katkılar yapmışlardır. Ancak çalışmaların artmasının asıl nedeni 1990'lardan sonra SSCB'nin dağılmasıyla 21. yüzyıla uygun tarih eğitimini yeniden yapılandırma girişimi ve ülkemizde tarih eğitimi alanının akademik bir kariyer alanı olarak kabul edilmesidir. 2008 ve 2011 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, branşa özgü öğretmen yeterliliği belirleme konusunda öncü bir hamle yaptı. MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen bir ortaöğretim projesi kapsamında pek çok ders öğretmenliğinin özel alan yeterlilikleri belirlenirken, tarih öğretmenliğinin de yeterlilikleri belirlendi. 10 Ocak 2011'de Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylandı, sessizce yürürlüğe kondu.

Hazırlanmış olan tarih öğretmeni yeterliliklerinde tarih öğretiminin tarihi ile ilgili yeterlilik ve performans göstergeleri hemen dikkati çekmektedir. Bu çerçevede "Dünyada ve Türkiye'de tarih öğretiminin gelişimini değerlendirebilme" adı altında bir yeterlilik bulunmaktadır. Bu yeterliliğe paralel olarak altı performans göstergesi göze çarpmaktadır. Bunlardan ilk dört gösterge, kitabın birinci bölümünün konusu ile ilgilidir. Bunlar şöyledir.

1. Geleneksel ve ilerlemeci pedagojik yaklaşımların tarih eğitimine etkisini açıklar.

Scanned with CamScanner

2. Dünyada tarih eğitimine katkıda bulunan batılı düşünürlerin (Luther, Herbart, Dewey vd. gibi) tarih eğitimine ilişkin görüşlerini açıklar.
3. Türkiye'de tarih eğitiminde dönüm noktası olan olay ve gelişmeleri tartışır.
4. Türkiye'de Osmanlı Dönemi'nde tarih eğitimine katkıda bulunan eğitimcilerin (Selim Sabit Efendi, Abdurrahman Şeref, Ali Reşad, Sâtı Bey, Ahmet Refik Altınay gibi) tarih eğitimine ilişkin görüşlerini açıklar.

MEB, bir tarih öğretmeni adayından 1869'dan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar dünyada ve Türkiye'de tarih eğitiminin gelişimini ve bu süreci etkileyen önemli kişileri bilmesini beklemektedir. Lise tarih dersi müfredat programlarında ve ders kitaplarında olmayan ve bir tür meslekî malumat olan bu türden bilgilerin genç tarih öğretmeninin mesleki kimliğinin inşasında anahtar bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan zamanla geliştirilecek olan yeterliliklerin gelecekte yapılacak olan tarih eğitiminin tarihine dair çalışmalara da yol gösterebileceği aşikârdır.

Osmanlı Dönemi profesyonel tarihçilerinin, bu tarihçilerin öğrenimlerinin ve tarih anlayışlarının nasıl olduğu ile ilgili oldukça zengin malzeme sunan Osmanlı tarih yazıcılığı üzerine odaklanmış kaynaklar, aynı zamanda tarih öğretiminin tarihine ilişkin bir kısım veriler de sunmaktadır. Bu kaynaklardan Karal (1977), Arıkan (1991), Babinger (1992), Kuran (1996) ve Yinanç'ın (1999) çalışmaları oldukça kullanışlıdır. Türk eğitim tarihi ile ilgili çalışmalar ve tarih öğretiminin tarihi ile ilgili pek çok veri sunmaktadır. Bu çerçevede Antel (1940), Berker (1945), Unat (1964), Ergin (1977), Koçer (1987), Kodaman (1988), Aytekin (1991), Sakaoğlu (1993), Ergün (1996), Akyüz (1999), Tekeli ve İlkin (1999), Nurdoğan (2005), Binbaşıoğlu (2009) ve Somel'in (2010) çalışmaları akla ilk gelenlerdir. Esasen Osmanlı Dönemi tarih öğretimi tarihinin birincil kaynakları; müfredat programları ve talimatnameleri, ders kitapları, Maarif-i Umumiye Nezareti Arşivi, teftiş raporları, toplantı tutanakları, dönemin gazete ve mecmualarında çıkan makale, yazılar ve hatıralar olmuştur. Bu kaynakların kullanımı ile ilgili görüşler sonuç ve tartışma kısmında paylaşılacaktır.

Bu bölümün amacı Osmanlı Devleti'nde tarih öğretimi (1869-1922 arası) üzerine ulaşılabilen yetmişten fazla çalışmayı (tez, kitap, makale, bildiri) değerlendirmektir. Bu bölüm beş alt başlık, sonuç ve tartışma kısımlarından oluşmaktadır. Bu kısımlar şöyledir: 1. Genel kaynaklar, 2. Tarih dersleri müfredat programları üzerine çalışmalar, 3. Okul ders kitapları üzerine çalışmalar, 4. Kişi odaklı çalışmalar, 5. 1869-1922 arasında çıkan yazılar ve ders örnekleri. Sonuç ve tartışma kısmında çalışmalar; araştırma problemleri, dönemler ve kişiler, kullanılan kay-

Scanned with CamScanner

naklar açısından topluca değerlendirilecektir. Daha sonra gelecekte çalışılabilecek konulara yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Yöntem

1839'dan sonra Kemal Efendi'nin de (1848'den sonra Mekâtip-i Umumiye Nazırı) girişimiyle pek çok Tanzimat okulunda (örneğin Mekteb-i Maarif-i Adliye) tarih dersi konmakla beraber, 1869 tarihi başlangıç noktası olarak alınmıştır. Saffet Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde Şura-yı Devlet Maarif Komisyonu başkanı Sadullah Paşa'nın öncülüğünde hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin (1869) değişik maddelerine göre Tarih dersi, sıbyan, rüştiye, idadi ve sultanilerin okul müfredat programlarına Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmanî adlarıyla konmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte tarih ilmine ilgi ve alakada bir canlılık yaşanmış, 1913 ve 1915'te tarih müfredat programları yeniden düzenlenmiştir.

Tarih öğretiminin tarihine dair bu çalışmanın, 1869-1922 yılları ile sınırlandırılmasının nedeni ise 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasına kadar olan sürecin ele alınmak istenmesidir. Öyle ki 1922'ye kadar Osmanlı Devleti'nde tarih dersi müfredat programları ve ders kitapları, 1864 vatandaşlık yasasında ifadesini bulan Osmanlı vatandaşı yetiştirmeyi amaç edinmişti. 1920'de Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla başlayan gelişmeler, Lozan Antlaşması'yla yeni Türkiye devletinin uluslararası kamuoyu tarafından tanınması ile sonuçlandı. Yeni Türkiye devleti, 29 Ekim 1923'te rejiminin cumhuriyet olduğunu ilan etti. Yeni rejimin doğuşu pek çok alanda olduğu gibi tarih öğretiminin Osmanlı vatandaşı yetiştirmeye dair olan hedef ve amaçlarında da bir değişimi zorunlu kıldı.

1869-1922 yılları arasındaki tarih öğretiminin tarihine dair çalışmaları; tez, kitap, makale ve bildiri gibi alt boyutlar altında toplamaktan kaçınılmıştır. Özellikle yüksek lisans ya da doktora tezi olarak kabul edilen ve sonradan önemli düzeltmelerle kitap olarak yayımlanan çalışmaların hangi kategoride değerlendirileceği bir sorun oluştururken, diğer bir sorun da isimlerin yazılışı olmuştur. Örneğin bir araştırmacı, Ali Reşat yazarken; bir diğeri Ali Reşad olarak yazmıştır. Bu metinde okuyucu her ikisi ile de karşılaşacaktır.

Tarih öğretiminin tarihi çalışmalarını, eğitim tarihine benzer bir şekilde güncel meseleler ve bu meselelerin kökenlerini anlama kaygısı belirlediği gibi, ulaşılabilir olan kaynaklar da sınırlamaktadır. Araştırmalar değerlendirilirken temalar altında yayım sırası, geçmişten günümüze doğru ele alınmaya çalışılmıştır. Bu da tarih eğitiminin tarihine yönelik çalışmaların gelişimini okuyucuya göstermesi açısından dikkate değerdir.

Scanned with CamScanner

Genel Kaynaklar

Yusuf Akçura'nın 1923'te Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu "Tarih Yazmak ve Okutmak Usullerine Dair" adlı bildiri, 1876'dan sonra Osmanlı Devleti'nde tarihçiliğin ve tarih öğretiminin gelişimine ilişkin sübjektif ve tarafgir bir değerlendirme olup, bir tür Aydınlanmacıların Ortaçağ yorumlarına benzemektedir. Yusuf Akçura'nın yazıları okunurken, siyasal fikirlerinden dolayı 1897'de Mısır'a gönderilen Şeref Mahkumları'ndan olduğu unutulmamalıdır. İfadelerinden Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nin henüz geçmişin bir inceleme konusu olamadığı, zihninde hâlâ sıcağı sıcağına yaşadığı izlenimi edinilmektedir. Bununla birlikte dönemin temel kaynakları hakkında da yol gösterici bilgiler vermektedir. 1912'de *Tedrisat Mecmuası'nda* Ali Reşat'ın "Mekteplerde Tarih Tedrisi" adlı yazısı olduğunu buradan öğreniyoruz. Akçura, bu bildiride Prusya'daki eğitim gelişmelerinin de etkisiyle, tarihin milletlerin, kavimlerin varlıklarını muhafaza etmek, kuvvetlerini inkişaf ettirmek için olduğunu yani pragmatik bir tarih anlayışını dile getiriyor. Bilimsel tarihin yolunu açmak için "tarihin hiçbir işe yaramayacağı" görüşünü dile getiren Fransız tarihçi Fustel de Coulanges'den uzak duruyor.

1869'dan 1922'ye kadar yapılan tarih öğretimi çalışmalarına ilişkin ikinci temel kaynak Fuat Baymur'un (1943) yazdığı *Tarih Öğretimi* adlı kitaptır. Fuat Baymur, İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda hocaları olan Sâtı Bey, İhsan Şerif Saru ve İhsan Sungu'nun tarih öğretimine katkılarını özlü bir şekilde vermiştir. Bu kitap özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde tarih pedagojisine nasıl bakıldığını aktardığı için oldukça kullanışlıdır.

Safran (1999), "Osmanlı Tarihi Öğretimi ve Osmanlı İmajı" adlı yazısında 1869-1922 yılları arasında Osmanlı tarihi öğretimine yer vermiştir. Safran, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde rüştiyelerden umumi tarih dersinin kaldırılmasını Fuat Baymur'a atfen "*Milletleri, hükümdarlarına karşı isyana teşvik eden Fransız İnkılâbı'nın etkisini gençler arasında azaltmak*" gerekçesi ile ilişkilendirmiştir. Safran, Mizancı Murad, İhsan Şerif Saru ve Mehmet Memduh gibi tarih öğretmeni ve/veya ders kitabı yazarlarının tarih derslerinde öğrencilere hürriyet zevkini aşılama gayreti içinde olduklarını vurgulamaktadır. Sâtı Bey, Ahmet Refik Altınay ve Abdurrahman Şeref'in de tarih eğitimine katkıları olduğu değerlendirilmektedir. Döneminde Prusya ve Japonya'daki gelişmelerden etkilenen Ahmet Refik'in ilkokulda tarih öğretiminin amacı ile ilgili görüşleri paylaşılmaktadır. Ahmet Refik'e (1908) göre okullarda milli tarih, Osmanlılık hissini ve şerefini koruyacak, vatan sevgisini bütün kalplere nakşedecek ve vatan sevgisini doğuracak şekilde düzenlenmelidir. Safran, 1913'te *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı'nın* ilkokullara getirdiği yenilikleri sıralamaktadır. Buna göre 2. sınıfta tarih dersi, İslam ve

Scanned with CamScanner

Osmanlı tarihinin ünlü kişilerinin menkıbeleri ile başlayacaktır. 3. ve 4. sınıfta haftada iki saat Muhtasar Tarih-i Osmani, 5. sınıfta ise Muhtasar Tarih-i Medeniyet dersi vardır. İptidaiye ve rüştiye aşamalarında derslerin nasıl yapılacağı ile ilgili açıklamalar Meşrutiyet Dönemi'nde pedagojinin geldiği düzeyi göstermesi açısından önemlidir.

Köken (2002), "Osmanlılarda Tanzimat Dönemi Tarihçilik ve Tarih Eğitimi" adlı makalede Tanzimat Dönemi'nde geleneksel tarih anlayışında olan değişimi ele alarak konuya giriş yapmaktadır. Osmanlıcılık siyasi görüşü çerçevesinde Osmanlı tarih görüşünün şekillendiğini belirtir. Cevdet Paşa, Hayrullah Efendi, Mustafa Nuri Paşa ve Namık Kemal gibi isimlerin etkisinden söz etmektedir. Avrupa'da Türklerin İslam öncesi tarihine ilişkin çalışmalar da Necip Asım gibi isimlerin Türk tarihini yazmaya teşebbüs etmesini sağlamıştır. Merey (2005) Van'da yapılan II. Sosyal Bilimler Kongresi'nde "Osmanlı Mekteplerinde Tarih Eğitimi" bildirisi ile konuyu genel olarak ele almaktadır.

İbrahim Caner Türk'ün 2006'da Atatürk Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler Enstitüsünde Selahattin Tozlu danışmanlığında yaptığı *"Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi (1839-1922)"* adlı doktora tezi bu dönemlerin genel bir portresini çizmektedir. Tez, 2013'te Arı Sanat Yayınevi tarafından yine aynı adla basılmıştır. Yazar çalışmasında, 19. yüzyılda uluslaşma süreci ile tarih dersleri arasındaki ilişkiye değinmektedir. Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kuruluş Dönemi'nden Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı Devleti'nde tarih eğitimi, ikinci bölümde Tanzimat Dönemi'nde tarih eğitimi, üçüncü bölümde Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde tarih eğitimi, dördüncü bölümde II. Meşrutiyet Dönemi'nde tarih eğitimi ana başlıkları okullar, programlar, ders kitapları ve öğretmenler gibi çeşitli temalar altında değerlendirilmektedir.

Dönmez ve Oruç'un (2006) *II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Öğretimi adlı eseri* giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde dönemin siyasi ve eğitim durumu, birinci bölümde Darülmuallimin ve Tatbikat Mektebi, ikinci bölümde Satı Bey, Ali Reşat ve Ali Fahrettin Alper'in makaleleri verilmektedir. Üçüncü bölümde ise *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası'nda* verilen ders örnekleri yeni Türk harflerine aktarılmaktadır.

Oruç ve Kırpık (2006), Osmanlı'da Modern Öğretim, Strateji, Yöntem ve Teknikleri ve Uygulama Okulu'nda Yapılmış Ders Örnekleri adlı eserinde Sâtı Bey'in İstanbul Darulmuallimin müdürlüğü döneminde (1909-1912) Tatbikat Mektebi'nde uygulanan ve *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası'nda* yayımlanan makaleleri ve ders örneklerini yeni Türk harflerine aktarmıştır. Bu eserlerde tarih dersi ile ilgili üç makale ve üç ders örneği paylaşılmaktadır. *Tedrisat* Mecmuaları bu

Scanned with CamScanner

dönemlerde öğretmenlik yapmış kişilerin terekelerinden çıkmaktadır. Buradan bu mecmuanın çok basıldığı ve bütün imparatorluk sathına dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Bu ders örneklerinin çoğunun medrese kökenli ilkokul öğretmenleri tarafından öğrencilere aynen ezberletildiği ve komik sokratik diyaloglara dönüştüğü de bilinmektedir.

Özteke'nin (2009) "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi" adlı yüksek lisans tezi dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 19. yüzyıldan önce Osmanlı Devleti'nde eğitim ve tarihçilik, ikinci bölümde Tanzimat Devri'nde eğitimin kurumsallaşması ve devrin tarihçilik anlayışı, üçüncü bölümde 19. yüzyıl Osmanlı tarihçiliği, dördüncü bölümde Meşrutiyet sistemi ve tarihçiliğinin gelişimi ele alınmaktadır.

Kaya'nın (2010) *Tedrîsât Mecmûası*'ndaki yazılardan yol çıkarak, II. Meşrutiyet Dönemi tarih eğitiminin amaçlarını ve yöntemlerini incelediği bildirisi, döneme ilişkin genel bir çerçeve çizmektedir. Ata'nın (2011) "Mülkiye Mektebi Mezunlarının Tarih ve Coğrafya Eğitimine Katkılarına Toplu Bir Bakış (1879-1960)" adlı bildirisi 1859'da sivil memurları yetiştirmek için kurulmuş olan Mülkiye Mektebi mezunlarının, Maarif Nezareti'nde öğretmen ve idareci olarak hizmetlerini konu edinmektedir. Bu bildirinin amacı, mülkiye mezunlarından özellikle tarih ve coğrafya eğitimine katkıda bulunanları, bu katkıları ortaya çıkaran koşulları saptayarak onların katkılarını toplu olarak değerlendirmektir. Araştırmanın temel verileri Ali Çankaya'nın büyük eseri *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı çalışmadan derlenmiştir.

Demircioğlu'nun (2012) "Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri" adlı makalesine göre tarih yazım şekilleri, tarih öğretimini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Yazar Osmanlı Devleti'nde dayandığı temel fikirlere göre tarih yazım şekillerini dinsel (ümmet), hanedan ve ulusalcı (milliyetçi) anlayış olarak sınıflamaktadır. Kuruluştan Tanzimat Dönemine kadar ağırlıklı olarak ümmetçi bir tarih yazıcılığı yapılmıştır. 19. yüzyılda tarih yazımında Osmanlı hanedanı tarih yazımı anlayışı ön plana geçmiştir. 20. yüzyılın başında toplumu sıkıntıya sokan önemli gelişmeler milliyetçi tarih anlayışına dayalı tarih yazımının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu tarih anlayışına geçişte İttihat ve Terakki yönetiminin politikaları da etkili olmuştur. Bu yazım şekillerinin etkileri İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi ve Türk Tarihi derslerinde görülmektedir. Yazara göre Osmanlı Tarih yazımı şekilleri, tarih öğretimini ideolojik, içerik ve öğretim yöntemleri açısından etkilemiştir. Gerçekten de Demircioğlu'nun da vurguladığı gibi 1913-1914 eğitim-öğretim yılında ilkokul tarih müfredat programlarına ilk kez yöntem ve amaç kısımları geldi. Ortaokul ve lise tarih müfredat programları uzun yıllar konuların sıralaması olarak kaldı.

Scanned with CamScanner

Bolat (2012), "Tanzimat'tan Demokrat Parti'ye Kültür Politikaları ve Tarih Anlayışları", adlı makalede, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarih anlayışlarının neler olduğu, bu anlayışların değişimlerini ve gelişmelerini bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktadır. Avrupa'daki milliyetçilik akımının Osmanlı'da tarih anlayışını değiştirdiği, II. Meşrutiyet ile tarih derslerinin millî yöne kaydığı ileri sürülmektedir.

Çapa'nın (2012) "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhu-riyeti'ne Geçiş Sürecinde Türkiye'de Tarih Öğretiminin Tarihçesi" adlı makalesinde özellikle Sultan II. Abdülhamid'in 1890'lardan sonra tarih öğretimine sınırlamalar getirdiğinden söz edilmektedir. Aynı zamanda umumi tarih kitaplarının Fransız görüş açısıyla tarihe baktığının altı çizilmektedir.

Ata (2012) "Öğrenci Anılarında Tarih Öğretmenleri ve Uygulamaları (1882-1957)" adlı çalışmasında anılardan hareket ederek 1882'den 1957'ye kadar okullarda tarih öğretiminin bir fotoğrafını çekmektedir. Çalışmada İstanbul'da 15 tarihî okuldan mezun olmuş, 25 kişinin anısı taranmış ve 22 tarih öğretmeni tespit edilmiştir. Anılarda ifade edildiği kadarıyla, tarih öğretmenlerinin yılmayan, sanatçı ruhlu ve tarihi yaşamış gibi anlatan kişiler olduğu ortaya konmuştur. Tarih derslerinde Fransız Devrimi'ne çok önem verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışma, geleceğin öğretmenlerinin eğitiminde bu türden anıların toplandığı antolojilerin kullanılmasını önermektedir.

Şans'ın (2013) "Tebaayı sadakate götüren rehber: Geç Tanzimat Dönemi (1869-1876) Osmanlı ilköğretim ve ortaöğretim okullarında tarih eğitimi *(İngilizce)*" adlı yüksek lisans tezinin amacı, devlet ile tarih eğitimi ilişkisini geç Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı ilk ve orta dereceli okullarındaki tarih eğitimine referansla ortaya koymaktır.

Avcı ve Yetimoğlu'nun (2014) "Meşrutiyet Dönemi Tarih Öğretimi" adlı bildirilerinde 1876-1918 arasındaki tarih dersinin kimlik oluşturma amacına işaret edilmektedir. İptidai, rüştiye, idadi ve sultanilerde tarih derslerinin amaçları, içeriği ve sürelerine yer verilmektedir. Ayrıca dönemin ileri gelenlerinin tarih bilimine ilişkin fikirleri ortaya konulmakta, dönemin siyasi fikir akımları ile tarih ders müfredatı arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Sonuç olarak bu döneme ilişkin genel kaynak olarak 1932 ile 2015 arasında yapılmış on yedi çalışma tespit edilmiştir.

Tarih Dersleri Müfredat Programları Üzerine Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e kadar özellikle ilkokul tarih müfredat programlarının çerçevesinin detaylı talimatlarla belirlendiği anlaşılmaktadır. İlkokul müfredat programlarının amaçları ders kitaplarının ilk sayfalarında da bulunabilmektedir. Ortaokul ve lise için uzun yıllar sadece konu başlıkları sıralandı.

Scanned with CamScanner

Ortaokul tarih müfredat programları için genel amaç ve hedefler 1970'de yazılabildi. Bu durum liselerde ise ancak 2005 reformları çerçevesinde oldu.

Engin (2000), II. Meşrutiyet'e kadar tarihin hanedan anlayışı ile işlendiğini, bu tarihten sonra millî tarih anlayışının müfredata egemen olduğunu ileri sürmektedir. Bu dönemde uygulanan tarih ders programları, İttihat ve Terakki Partisi'nin dünya görüşünden etkilenmiştir. Bu kitaplar, Türkiye dışındaki Türklerin tarihine yeteri kadar yer vermemektedir.

Kaya (2002, 44), eğitimci Seraceddin gibi, okul yılları Sultan II. Abdülhamid Dönemi'ne rastlayan bazı kişilerin anılarından hareketle, bu dönemde tarih derslerinin özellikle ihmal edildiği izlenimine ulaşmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde dünya tarihi dersinin sekiz saatten on bir saate çıktığını belirtmektedir. 1915 tarihli müfredat programı ile ilkokullarda Türk ve İslam tarihinin ders saati oranı arttırılır. 1922'de yeni programların benimsenmesine kadar, Türkiye'de ilkokullarda tarih eğitimi 1915 programına göre yürütüldü. Kaya'ya (2002, 45) göre 1922'deki değişiklik ile İstanbul hükümeti 1915 öncesine dönmek ister, "Osmanlı Türkleri" ifadesi kullanılır. Ankara hükümetinin programı 1915 programına çok yakındır, ancak Türk tarihine vurgu çok daha fazladır.

Türk (2006), "Osmanlı Devleti İlköğretim Okulları Tarih Müfredat Programları Tarih Öğretim Usulleri" adlı yazıda Osmanlı sıbyan ve rüştiye mekteplerinde tarih öğretimini program ve öğretim yöntemleri açısından incelemektedir. Bu yazıda Selim Sabit Efendi'nin *Rehnüma-yı Muallimin* kitabının etkisinden özellikle söz edilmektedir. Osmanlı Maarif Nezareti'nin bazı muhalif seslere rağmen tarih öğretim materyallerinden harita ve yerküreye özellikle önem verdiği belirtilmektedir.

Şengül (2006) "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Siyasi Fikir Akımlarının Tarih Eğitimine Yansımaları (1908-1931)" adlı yüksek lisans tezinde 1908-1931 arasında ortaöğretim kurumlarında Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık gibi siyasi akımların tarih öğretimine etkisini tartışmaktadır. Yıldız (2006), "I. Meşrutiyet Dönemi'nde Uygulanan Tarih Eğitimi" adlı yüksek lisans tezinde dönemin eğitim kurumları, tarih dersi müfredat programları, ders saatleri ve karşılaşılan sorunları ele almaktadır.

Kaya Doğanay'ın (2010), "Rüşdiye Mekteplerinde Tarih Dersi", adlı çalışması 1839'dan 1918'lere kadar rüştiye kademesi ile sınırlı olarak tarih dersinin durumunu ele alması açısından özgün çalışmalardan biridir. Sultan II. Abdülhamid Dönemi'ndeki rüştiye ve idadi kitaplarının birbirinden farklı olmaması, rüştiyeler için kısaltılmış, idadiler için geniş özetler istenmesi eğitimde tekrara verilen önemi de göstermesi açısından önemli bir bilgidir.

Scanned with CamScanner

Aslan'ın (2011) "Osmanlı'nın "Mekatib-i İptidaiye"sinden Türkiye Cumhuriyeti'nin 'İlk Mektepler'ine Geçişte Tarih Programlarında Değişim" adlı makalesi özellikle 1913'teki Mekatib-i İptidaiyelerinin tarih dersi müfredat programına yönelik değerlendirmeler içermektedir.

Aslan'ın (2012) "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Ortaöğretim Tarih Programlarında Değişim I: Ortamektep" adlı çalışması 1915'te sultani mekteplerinde yapılan müfredat programı değişikliklerine değinmektedir. Böylece bilim, teknoloji, haberleşme, taşımacılık, ticaret ve enerji alanında yaşanan yenilikleri ve buluşları da öğretmenin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak bu dönemdeki tarih dersleri müfredat programları ile ilgili olarak 2000 ile 2012 arasında yapılmış sekiz çalışma tespit edilebilmiştir. Bu dönemlerde *Tarih-i Umumi* ve *Tarih-i Osmanî* dersleri dışında İslam tarihi dersleri de vardır. Bu derslerin müfredat programları da detaylı olarak incelenmelidir.

Okul Ders Kitapları Üzerine Çalışmalar

İktidar ve eğitim ilişkilerini, Osmanlıcılık ve Türkçülük fikirlerinin doğuşunu, Osmanlı modernleşmesi anlayışını ortaya çıkarmak isteyen pek çok araştırmacı, devletin iyi vatandaş anlayışını somut olarak ortaya çıkarmak ve değişimi somut olarak görebilmek için ders kitaplarının içerik analizine giriştiler. İncelenen ders kitaplarına baktığımızda bunların daha çok ilkokul ders kitapları olduğunu görüyoruz. Gerçekten de okullaşmanın çok düşük olduğu eski günlerde, yani pek çok kişinin temel bir iptidaiye ya da rüştiye eğitimi almasının yeterli görüldüğü günlerde ilkokul ders kitaplarında anlatımlar önem kazanmaktadır. Seydol'un (1959) ve Doğan'ın (1994) Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar okutulan bazı ders kitaplarını incelediği eserleri bu konuda genel çerçeveyi çizmesi açısından oldukça kullanışlıdır.

Okul ders kitaplarının tahlili ile ilgili ilk yazılardan biri de Mükremin Halil Yinanç'a aittir. Yinanç (1999, 577-582) "Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik" adlı yazısında okullar için yazılmış pek çok *Osmanlı Tarihi* ve *Umumi Tarih* kitaplarını değerlendirmektedir. Yinanç, Tanzimat'a kadar, İslam ve Osmanlı tarihine yer verildiğini, dünya tarihi ve İslam öncesi Türk tarihinin ihmal edildiğini ve Avrupa tarihinin de az bilindiğini yazmaktadır. Yinanç (1999, 577), Ahmet Vefik Paşa'nın Fezleke-i Tarih-i Osmani adlı rüştiye okulları için yazdığı kitapta, Avrupa okul kitapları tarzında Osmanlı tarihini "*teşekkül, terakki, tekâmül ve inhitat*" görüş açılarından dönemlere ayırdığını ve her fasılda teşkilat ve medeniyet hakkında bilgi verdiğini belirtmektedir. Yinanç'a göre bu yapıt tedrisi ve terkibi eser vermek isteyenlere rehber olmuştur. Abdurrahman Şeref de Mustafa Paşa'nın kitabını rehber ve kaynak yapmış, Türkiye ile ilgisi oranında diğer devlet

Scanned with CamScanner

ve milletlerle ilgili gelişmelerden söz etmiştir. Yinanç (1999), *Umumi Tarih* olarak Ahmet Hilmi Efendi'nin, Süleyman Paşa'nın, Ahmet Mithat Efendi'nin ve Mizancı Murat'ın Diyarbakır'lı Sait Paşa'nın kitaplarından söz etmektedir. Mizancı Murat'ın, 6 ciltlik *Umumi Tarih* kitabına daha fazla yer ayırmıştır. Yinanç'a (1999, 579-580) göre bu kitaplar, Fransız tarihçi Duruy'un okul tarih kitapları ile Rus okulları için yazılan kitaplardan yararlanılarak tedris bakımından güzel bir tarzda yazılmıştır. Tarih eğitimi tarihçileri için Yinanç'ın bu görüşleri, karşılaştırmalı çalışmalar yapmak için bir referans noktası olarak değerlendirilebilir.

Safran'ın danışmanlığında Yılmaz'ın (1993) hazırladığı Türkiye'de Tarih Öğretiminin Tarihçesi adlı lisans tezi giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümde eski Türklerde ve Osmanlılarda tarih yazıcılığı ele alınarak Osmanlı Devleti'nde tarih öğretimi işlenirken, İkinci bölümde Atatürk'ün tarih çalışmalarından bahsedilmektedir. Osmanlı Devleti'nde tarih öğretimi ise üç başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar sırasıyla 1300-1839, 1839-1876 ve 1876-1923 yılları arasında tarih öğretimini konu almıştır. Yine Safran'ın danışmanlığında İhsan Şerif Saru'nun (1994) Çocuklara Tarih-i Umumi (Mekteb-i İptidaiye'nin Devre-i Aliye) adlı kitabı, lisans tezi kapsamında Tamer Caner tarafından Türk harflerine aktarmışlardır. Bu kitap, 1910'lu yıllarda ilkokullarda okutulan bir tarih ders kitabıdır. Gazi Eğitim Fakültesi Tarih öğrencileri bu şekilde pek çok Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ders kitabını, lisans bitirme ödevi çerçevesinde yeni harflere aktarmışlardır. Bu tezlerin bir nüshaları Gazi Eğitim Fakültesi kütüphanesine konmuştur. Maalesef kütüphanenin merkez kütüphanesine aktarılması sırasında mekân probleminden dolayı tasfiye edilmişlerdir. Bu ders kitabında 1453 sonrası Avrupa tarihi ve Osmanlı tarihi konularının birlikte ele alındığı görülmektedir. Siyasi ve kurumlarla ilgili konuların hemen arkasına sanat, bilim ve fen konuları eklenmiştir. Fransız Devrinimi'ne özel bir önem verilmektedir. Balkan Muharebesi işlendikten sonra, 19. yüzyılda icat ve keşiflere geçilmektedir. Kitap Avrupa ülkeleri İngiltere, Fransa ve Almanya'nın sömürge siyasetleri ile son bulmaktadır.

Başaran Alpugan (1999), Osmanlı Ansiklopedisi'ndeki bir yazısında geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıllardaki tarih ders kitaplarını incelemektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde seçilen ders kitaplarının tematik analizini yapmaktadır. Bu kitaplarda Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ve Tanzimat reformlarının nasıl işlendiği ele alınmaktadır. Rüştiye düzeyi tarih ders kitapları için ilk örnek kabul edilen Ahmet Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluş, gelişme, olgunlaşma ve gerileme dönemlerine denk gelen bölümlere ayrılmasına dikkat çekilmektedir. Bu ders kitaplarının ortak özelliği Osmanlı modernleşmesinde Tanzimat reformlarının önemini vurgulanmasıdır.

Scanned with CamScanner

Türker Tekin'e göre (2002 50) Sultan II. Abdülhamid'in siyasal anlamda baskıcı politikasının yanı sıra eğitimin yaygınlaşması konusunda katkıları azımsanmayacak kadar önemlidir. Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde iptidaiye-sıbyan mekteplerinden Osmanlı tarihi, rüştiyelerden de "genel tarih" dersi kaldırılmıştır. Yazar, Saffet Paşa'nın Nizamnamesi'ni tarih dersleri açısından analiz ettikten sonra Selim Sabit Efendi'ye ve Usul-ü Cedit kavramına yer vermektedir. 1908'den sonra basılan tarih ders kitaplarında resim ve haritaların kullanımı artmıştır. Ahmet Refik'in *Küçük Tarih-i Osmani* (İstanbul 1909), Ali Reşad'ın *Tarih-i Osmani* (İstanbul, 1909), Ahmet Reşit'in *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osmani* kitapları buna örnek olarak gösterilmektedir. 1913'te sıbyan mektepleri ile rüştiyelere tarih, coğrafya ve yurttaşlık dersleri konulmuştur.

Nakip (2006), Osmanlı Devleti'nde *Geç Dönem Tarih-i Umumiler* adlı yüksek lisans tezinde Osmanlı Devleti'nde yazılan umumi tarihleri, kronolojik olarak erken ve geç dönem olarak ikiye ayırmaktadır. Yazar, Avrupa merkezli tarih görüşüne direnç göstererek alternatif oluşturma çabasında olan Tarih-i Umumi'lerden söz etmektedir. Öte yandan yazarın II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Ali Reşad, Sâtı Bey, İhsan Sungu ve Yusuf Akçura gibi eğitimci ve tarihçilerin Osmanlı'daki umumi tarihlerin en büyük sıkıntısının Fransızca kitaplardan (özellikle Seignobos'dan) aynen çeviri olduğu eleştirilerini unutmamak gerektir.

Sarıoğlu (2007), "Osmanlı Eğitim Reformcularından Selim Sabit Efendi'nin *Muhtasar Tarih-i Osmanî* Kitabının Tarih Eğitimi İçindeki Yeri" adlı makalesinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kuşağın ilkokulda okuduğu Selim Sabit Efendi'nin *Muhtasar Tarih-i Osman* adlı tarih ders kitabını incelemektedir. Araştırmaya göre ders kitabında her padişahın dönemindeki olaylar bir sayfa olarak özetlenmiştir. Olayların anlatımında zaman ve mekâna önem verilirken, neden ve sonuç ilişkisine değinilmemiştir.

Güven ve Akagündüz (2009), "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Yönelik Tarih Öğretimi Çabaları" adlı çalışmalarında; Ali Seydi Bey'in 1917'de kızlara yönelik yazdığı *"Kızlara Mahsûs Târîh-i Osmânî"* adlı ders kitabı, Tanzimat Dönemi ve sonrasında kadın eğitimine verilen önemin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Somel (2010 236-254), Abdülhamid Dönemi'nde Nâzıma, Cevâd, Şeref ve Reşâd'ın okul ders kitaplarını bazı temalar açısından karşılaştırarak benzerliklerini ortaya çıkardı ve mutlakiyet devrinin ideolojisinin izlerini sürmüştür. Somel'e göre (2010 252-253) bu ders kitapları, devlet merkezli ve hanedana sadakate odaklı bir vatanseverlik öne çıkarmaktadır. Bu kitaplar, bir yandan dinî ve otoriter sosyal değerlere, diğer yandan da dünyevî ve ilerlemeci anlayışa vurgu yapmakta idi. Bu çalışma, tarih ders kitaplarında tematik incelemelerin nasıl yapılabileceğini gösteren önemli kaynaklardan biridir. Benzer bir şekilde Sarı-

Scanned with CamScanner

oğlu da (2010) 1839-1936 yılları arasındaki ilkokul tarih ders kitaplarına egemen ideolojik düşüncenin yansımalarını incelemiştir.

Sarıoğlu (2010 70-71) "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Milliyetçiliğindeki Yükselişin Tarih ve Düşüncesine ve İlkokul Tarih Öğretimine Etkileri" adlı makalesinde Midhat Sadullah ve arkadaşlarının 1918 tarihli Devre-i Âliye için yazılmış *Küçük Mekteblilere Umumi Tarih* kitabında Türkler hakkında ayrıntılı bilgiler verildiğini belirtmektedir. Yazarın, "Balkan Savaşları felaketinin Türklerin kalplerinde bir intibah getirdiğine" dair cümlelerini, Türkçülük düşüncesinin yükselişi ile ilişkilendirmektedir. Diğer bir ifade ile bu makalede Balkan Savaşları'ndan sonra yazılan ilkokul tarih ders kitaplarında Türklük temasına yer verilmeye başlandığı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte Türklerin yer aldığı pek çok tarihsel olayın anlatımında Türklük temasına yer verilmediği sonucuna varılmıştır (Sarıoğlu, 2010 72).

Sarıoğlu (2010), "İlkokul Tarih Ders Kitaplarında Hıristiyan Toplulukların Algılanma Biçiminde Farklılaşmalar: Meşrutiyet Dönemi'nden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına" adlı makalesinde "biz" ve "ötekiler" kavramı çerçevesinde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Fuat Köprülü, İhsan Şerif (Saru), Ahmet Halit (Yaşaroğlu) gibi yazarların; ilkokul tarih ders kitaplarında Balkan Savaşları'nın etkisindeki Hristiyan topluluklarından nasıl söz edildiğini ele almaktadır.

2011'de Ahmet Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* adlı eseri Şakir Babacan tarafından yeni Türk harflerine aktarılmıştır. Rüştiye okullarındaki tarih eğitimine önemli hizmetlerde bulunan bu kitabın 1885'e kadar 15 baskı yaptığı bilinmektedir. Bu ders kitabının yeni Türk harflerine aktarılması, üzerinde daha detaylı çalışmalar yapılmasına vesile olabilir. Fransız ders kitaplarının önce siyasi konuları, sonra kültürel konuları ele alması anlayışının Osmanlı Dönemi ders kitaplarını da etkilediğini söylemek mümkündür.

Çağ ve Sarıbal'ın (2012) "Meşrutiyet Devri Tarih Eğitimine Dair Bir Kaynak: Fatihli Mehmet Tevfik Paşa ve Eseri "Osmanlı Tarihi" adlı makalesine göre bu kitap, Meşrutiyet Dönemi'nde askeri idadilerde okutulan ders kitaplarındandır. Araştırmacılar bu kitabın Atatürk'ün Manastır'daki tarih öğretmeni Mehmet Tevfik Bey'e ait olmadığını, Fatihli Mehmet Tevfik Paşa'ya ait olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında Çağ ve Sarıbal (2015) BAP Projesi olarak "Atatürk'ün Tarih Öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge ve Meşrutiyet Devri Tarih Eğitimine Dair Önemli Eseri: Osmanlı Tarihi'nin Osmanlıca'dan Latinize Edilmesi ve Eserin Mustafa Kemal'in Milliyetçiliğine Olan Katkısının Değerlendirilmesi" adlı çalışmayı da yapmışlardır.

Scanned with CamScanner

Toplumsal Tarih (Nisan, 2014) dergisinde çıkan üç yazı, konuyu 19. yüzyıl Osmanlı tarih yazımı açısından ele almakla beraber tarih pedagojisine de ışık tutmaktadır. Veyselgil (2014), Ahmed Mithat'ın *Mufassal Tarih-i Kurun-ı Cedide* adlı kitabını tarihin kavramsallaştırılma tarzları, medeniyet ve terakkiyat kavramlarının kullanış biçimleri ve Osmanlı tarih yazımındaki süreklilik ve kopuşlar açısından ele almaktadır. Baycar (2014), *Kurun-ı Cedide* kitabına dayalı olarak Ali Reşad'ın tarih kitaplarının özelliklerini vermektedir. Baycar'a (2014, 79) göre bu kitap, öğrencilere tarih öğretmenin dışında dönemin resmi politik duruşunu endoktrine eden bir özelliğe sahiptir. Köse ise (2014), Ali Reşad ve Ali Seydi'nin 1911'de yayımladıkları Tarih-i Umumi adlı eserin, "Abdülhamid Devri mektep kitaplarından mı, yoksa II. Meşrutiyet Devri tarih yazımının erken örneklerinden biri mi olduğu?" sorusuna cevap aramaktadır. Yazara göre (2014, 91) kitapta dönemin önemli düşünce akımlarından Türkçülüğün izlerine pek rastlanmaz. Kitap daha çok biçim ve muhteva açısından Batı tesirinin etkisi altında olup, kitapta gelenek ve ahlakî değerlere vurgu yapılmaktadır.

25-27 Haziran 2014'te Sakarya Üniversitesinde yapılan *3. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu,* tarih eğitiminin tarihi ve Sultan II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Dönemi tarih öğretimi hakkında üç orijinal bildirinin de ortaya çıkmasına vesile oldu. Nurdoğan'ın (2014) "II. Abdülhamid Dönemi'nde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme," adlı bildirisinde dönemin okul tarih ders kitaplarından hareketle tarih dersi ile ulaşılmaya çalışılan hedefler gösterilmektedir. Bu bildiri birinci elden kaynaklara dayalı önemli bir çalışmadır.

Akçalı ve Çam (2014) "II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Dönemleri Eğitim Anlayışları Bağlamında Mizancı Murad ve Ahmet Refik (Altınay) Umumi Tarih Ders Kitapları" adlı bildirilerinde Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde yayımlanan Mizancı Murad'ın *Umumi Tarihi* ile II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayımlanan Ahmet Refik'in *Büyük Tarih-i Umumi*'si kitaplarında konu içeriklerinin dağılımı, fikir akımlarının yansımalarının izlerini sürdüler. Bu eser alanında oldukça özgün bir çalışma niteliğindedir.

Kömür (2014) ise "Türk Milli Eğitiminde Çağdaş Dünya Tarihine Dair İlk Ders Kitapları (Darulmuallimin-i Aliye Müdürü Ali Reşad Bey'in Asr-ı Hazır Tarihi Adlı Ders Kitabı'nın İncelenmesi)" adlı bildiride bu kitabı biçim ve içerik açılarından incelemektedir. Toksöz (2016) *Toplumsal Tarih* dergisinde "Ahmed Midhat Efendi ve Dünya Tarihi" üzerine yazdığı bir makalede 19. yüzyılın popüler genel tarih kitaplarına yaklaşımın öncü örnek çalışmalarından birini vermektedir. Burada özellikle bir imparatorluk aydını olarak Ahmed Midhat'ın kadim Yunan medeniyetine ve Yunanistan'a yaklaşımı değerlendirilmektedir. Bu konunun başlığı okul tarih ders kitapları olmakla beraber, bu çalışma yakın gelecekte dönemin

Scanned with CamScanner

popüler tarih kitaplarının da değişik bağlamlarda sorgulamaya dayalı incelenece-ğinin habercisi niteliğindedir.

Sonuç olarak bu dönemde okullarda okutulan ders kitapları ile ilgili olarak 1959 ile 2015 arasında yapılmış yirmi iki çalışma tespit edilmiştir. Bunlar ağırlıklı olarak *Tarih-i Umumi* ve *Tarih-i Osmanî* dersleri kitaplarıdır. Dönemin İslam tarih ders kitapları da incelenmelidir. Geçmişte okutulan ders kitapları üzerine yapılan ve yapılacak çalışmalar devlet, siyaset ve ders kitapları arasındaki ilişkileri göstermesi açısından oldukça önemlidir. Uzun yıllar nine ve dedelerimizin okuduğu ders kitaplarının değişik baskılarının birbirleri ile karşılaştırıldığı daha fazla çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kişi Odaklı Çalışmalar

1869-1922 arasında eğitimci olarak ya da ders kitabı yazarı olarak aktif rol oynamış kişiler hakkında yapılan çalışmalar da dikkati çekmektedir. Bunlar arasında en şanslı olanlar Selim Sabit Efendi, Sâtı Bey, Ahmet Refik Altınay ve Abdurrahman Şeref Efendi'dir.

Selim Sabit Efendi'nin hayatına ve eğitim çalışmalarına ilişkin pek çok çalışma yapılmıştır (Tuncor, 1970; Bilim, 1985; Birinci, 2001; Sarıoğlu, 2007; Ata, 2009; Türk, 2010). Bunun yanında Oruç (2005) ve Türk'ün (2010), Satı Bey'i tarih öğretimi açısından ele aldıkları makaleleri dikkate değerdir. Bu makalelerde Osmanlı Dönemi'nin ünlü eğitimcisi Sâtı Bey'in Osmanlıcılık fikri etrafında ilkokullarda tarih öğretiminin nasıl olması gerektiği ile ilgili yazısı ve ders örnekleri ele alınmaktadır.

Ünlü Türk kütüphaneci Muzaffer Gökman'ın (1978), *Tarihi Sevdiren Adam Ahmed Refik Altınay* adlı çalışması, Ahmed Refik'in çalışmaları için bir harita niteliğindedir. Işık Tutkun (2002), "Geçiş Dönemi Tarihçisi Olarak Ahmet Refik Altınay (1880-1937)" adıyla bir yüksek lisans tezi yapmıştır. Üstün de (2004) "Ahmet Refik Altınay'ın hayatı, eserleri ve tarih eğitimindeki yeri" adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu ikinci tezde, bu ikinci tezde araştırmacı, Altınay'ın öğrencilere yönelik yazdığı ders kitaplarında kullandığı anlatım teknikleri ve üslubu üzerinde durmuştur. Türk (2011) "Osmanlı Son Dönem Tarihçi-Eğitimcisi Ahmed Refik (Altınay) ve Tarih Eğitimi" adlı makalesinde, ülkemizde devlet arşivine dayalı olarak ilk çalışmaları yapan Ahmed Refik'in hayatı ve ders kitaplarını incelemektedir. Ahmet Refik, örgün eğitimde Türkiye tarihi ve Dünya tarihinin kurumsallaşmasında olduğu kadar, yaygın tarih eğitiminde de önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Scanned with CamScanner

Ertürk'ün (1999), *Ali Reşat ve tarihçiliği* ile ilgili yayınlanmamış doktora tezi, Ali Reşat ile ilgili çalışmalara ilham vermiştir. Keleş ve Kiriş'in (2006), "Bir Osmanlı Tarihçisi Olan Ali Reşat'ın Hayatı, Eğitimciliği ve Tarih Öğretimi ile ilgili Görüşleri" adlı makale onun biyografisine bir katkıdır. Müdürler Encümeni aracılığıyla Milli Mücadele sırasında İstanbul Hükümeti hesabına çalışan öğretmenlerin mazeretleri değerlendirilmiş, uygun görülenler merkez teşkilata dâhil edilmiştir. Bu arada İstanbul Hükümeti Maarif Müsteşarı olan Ali Reşad da muhtemelen öğrencilerinin çabalarıyla emeklilik hakkını kazanabilmiştir.

Ata, (2000), "İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Tarih Öğretimi" adlı yazısında Baltacıoğlu'nun Talim ve Terbiye'de İnkılap (1912), Hususî Tedris Usulleri (1930), İçtimaî Mektep (1932), Tarih ve Terbiye (1935) gibi eserlerinden ve Yeni Adam mecmuasından yola çıkarak, onun tarih öğretimine ilişkin görüşlerini toplu olarak değerlendirmektedir. Baltacıoğlu'na göre okulda tarih eğitiminin amacı, öğrenciye tarihçi kişiliğini aşılamaktır. Ata, burada Baltacıoğlu'nun beş ilkesini tarih dersine uygulayarak göstermektedir. Baltacıoğlu bu görüşleri ile günümüzde tarih eğitiminin geldiği noktayı adeta önceden haber vermiştir.

Demiryürek (2003) "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925)" adlı eserinde Abdurrahman Şeref Efendi'yi tüm yönleriyle ele almaktadır. Eserin dördüncü bölümü Abdurahman Şeref Efendi'nin eğitimciliğine, tarihçiliğine ve düşünce yapısına ayrılmıştır. Beşinci bölümde ders kitapları ayrı ayrı analiz edilmekte olup, ders kitabı inceleme çalışması için oldukça iyi bir başlangıç noktasıdır. Benzer bir şekilde Tan (2014) da Abdurrahman Şeref Efendi'nin Osmanlı tarih eğitimindeki yeri ve tarih yazcılığı ile ilgili bir bildiri sunmuştur.

Ata (2003) "Mülkiyeli Bir Eğitim Bilimci: İhsan Sungu" adlı incelemesinde, Mülkiye Mektebi Mezunu, Tatbikat Mektebi Müdürü, Millî Eğitim Bakanı Müsteşarı, eğitim bilimci İhsan Sungu'nun hayatını, Türk eğitimine, tarih araştırmalarına ve tarih öğretimine katkılarını ele almaktadır. Ata, Sungu'nun, progresif akıma mensup olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Sungu'nun, Sâtı Bey ile birlikte çağdaş anlamıyla tarih pedagojisi ile uğraşan ilk eğitimcilerden olduğunu ileri sürmektedir.

Akdemir (2010), "Murat Bey'in Hayatına Bir Bakış" adlı yazısında Mizancı Murat Bey'in kısaca hayatı, 1890 kuşağına etkisi ve eğitimi yaygınlaştırma düşüncesinden söz etmektedir. Oruç (2012) da Trabzon'da yapılan II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'na "Yusuf Akçura ve Tarih Eğitimi" bildirisi için bir özet göndermiştir.

Huseynov (2013), V. V. Barthold'un (1869-1930) hayatı ve eserleri üzerinde yaptığı yüksek lisans çalışmasında Ortaçağ tarih eğitimine katkılarını ele alarak,

Scanned with CamScanner

Eskiçağ, Ortaçağ, Yakınçağ, Yeniçağ ve Cumhuriyet Dönemi profesyonel tarihçilerinin tarih eğitimine katkılarının değerlendirilmesi çalışmaları için de esin kaynağı olmaktadır.

Karademir (2014), Tarihte Yöntem Konusunda Bir Öncü: Emin Âli Çavlı, adlı bildirisinde kısaca Emin Âli Çavlı'nın hayatını anlattıktan sonra Tarihçi Emin Âli Çavlı'yı ele almaktadır. Bildiride temelde Hilmi Ziya Ülgen'in verdiği bilgilere dayalı olarak Çavlı'nın tarih metoduna ilişkin görüşlerinden söz edilmiştir.

Sonuç olarak bu döneme ilişkin kişi odaklı 2005 ile 2015 arasında yapılmış on altı çalışma tespit edilmiştir. İhsan Şerif Saru gibi daha pek çok tarihçi, tarih dersi kitabı yazarı ve tarih öğretmeni, biyografisinin yazılmasını beklemektedir. Döneme dair doğruya yakın bir büyük fotoğraf, ancak bu türden biyografi eserlerinin yazılmasından ve otobiyografilerin yayımlanmasından sonra ortaya çıkabilir.

1869-1922 Arasında Çıkan Yazılar ve Ders Örnekleri Üzerine Çalışmalar

Selim Sabit Efendi'nin, Namık Kemal'in, Sâtı Bey'in, Ahmet Refik Altınay'ın ve Ali Reşad'ın dönemin kitap, mecmua ve gazetelerinde tarih öğretimi ile ilgili çıkan yazıları bu türden çalışmaların en güzel örnekleridir. Dönemin kitapları, gazeteleri ve mecmuaları dikkatlice tarandığında tarih ile ilgili pek çok yazı bulunabilir. Burada şimdiye kadar ortaya çıkarılan orijinal yazılar üzerinde durulacaktır.

Selim Sabit Efendi'nin (1875) Rehnüma-i Muallimin kitapçığında tarih dersinin nasıl öğretilmesi gerektiği ile ilgili yazısı, yukarıda da ele alındığı gibi pek çok araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. 1890'da yayımlanan *Osmanlı Tarihi* adlı eserine 3 Ekim 1887 (15 Muharrem 1305) tarihinde yazdığı "İfade-i Meram"da Namık Kemal, "Tarih, yalnız erbab-ı hükümet için değil, efrad-ı millet için de elzemdir." diyerek, tarihin ne olduğundan, ne işe yaradığından ve neden bütün vatandaşlara öğretilmesi gerektiğinden söz eder. Okullarda tarih öğretiminin genel amaçlarının neler olabileceği konusunda da bizlere ipucu vermektedir. Bu önsöz yakın zamanda Topçu (2014) tarafından TUHED dergisinde tekrar yayımlanmıştır.

Mehmed Ârif Bey'in *Başımıza Gelenler* adlı eserinde 1888'de yazdığı önsöz dönemin okullarında okutulan tarihin bir eleştirisi niteliğindedir. Ona göre tarih, bir milletin bakıp da, varsa ayıp ve noksanlarını görüp gözetip, düzeltmesi için bir aynadır. Muhâkemeli bir tarih, yalnız başına insanı canlandıracak harika bir kudrete maliktir. 1870'de Almanların Fransızları yenmesini "Muallimlerin Zaferi" olarak gören anlayışı desteklemektedir. Mehmed Ârif'e göre tarih ilmi muallimlerine "Ebu'l hamâse" (kahramanlığı aşılayan, yiğit babası) denilmelidir. Çünkü ruhların siyâsî varlığı hamâsetle, kahramanlıkla yaşayabilir (Mehmed Ârif, 2014, 117-118). Elbette bu eserin 93 Harbi faciasının etkisi altında yazıldığı unutulmamalıdır.

Scanned with CamScanner

II. Meşrutiyet Dönemi ile ilgili en önemli kaynaklardan biri de Sâtı Bey'ın 1910'da Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası 8. sayısında yayımladığı Tarih Tedrisatı'nın Usul-u Esasiyesi adlı makalesidir. Burada Sâtı Bey, okullarda tarih öğretimi üzerine görüşlerini paylaşmaktadır. Bu çalışma Korkmaz (2007) tarafından yayımlanmış ve yorumlanmıştır. Satı Bey'in makalesinde gerçekten ilkokul düzeyinde tarih öğretiminde sözlü ve yerel tarih uygulamalarının yapılmasının ipuçları vardır. *Tarih-i Umumi* ders kitaplarının Fransızca'dan çevrilmesi ise eleştirilmektedir.

Ahmed Refik'in (1910) Servet-i Fünun'da yazdığı "Tedrisat-ı Tarihiyye ve Tarih Kitapları, Yeni Kitaplar" başlıklı yazısı, dönemin tarih eğitimine ilişkin çıkan çalışmalara iyi bir örnektir. Burada Ahmed Refik, yeni kitapları değerlendirmektedir. Tarih öğretiminin tarihinin yazılmasında gazete haberleri henüz derinlemesine taranamamıştır. Ali Reşad'ın (1912), "Mekteplerde Tarih Tedrisatı" adlı yazısı tarih eğitimi açısından oldukça önemlidir. Ali Reşad'ın "Okul kademelerinin farklılıklarına göre tarihsel bilginin amacı ve içeriği farklı olmalıdır" görüşü bugün de tartışmaya açıktır.

1913'te Türk Yurdu dergisinde yayımladığı "Talim ve Terbiye: İbtidaiye Mekteplerinde Yurt Terbiyesi" adlı yazısında Ali Haydar, sancaktan, donanmadan, ordudan, eski eserlerden hareketle çocuklara vatan fikrinin nasıl verileceğini anlatmaktadır. Coğrafya, tarih ve malumatı-ı medeniye derslerinde yapılan hataları vurgulamaktadır. Her iki dersin, coğrafya dersi ile daha fazla ilişkilendirilerek verilmesinin önemine işaret etmektedir. Bu makale günümüz Türkçesi ile yayımlanmalıdır. Baltacıoğlu'nun (1912), "Talim ve Terbiyede İnkılap" adlı eseri, tarih öğretiminde görsellerin hayal gücünün oluşmasında etkilerini tartışması açısından dönemine göre bir devrim niteliği taşımaktadır.

Sâtı Bey'in ve İhsan Sungu'nun *Tedrisat Mecmuası*'ndaki ders örneklerinin bir kısmı Kırpık ve Oruç (2006) tarafından kitap olarak yayımlandı. Prof. Dr. Çapa'nın (2002) yazısı da bunlardan biridir. Makalede İstanbul Dârülmuallimini hakkında bilgi verildikten sonra öğretmen okuluna bağlı Tatbikat Mektebi'nde yapılmış ders örneklerinin izleri *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası* ve daha sonra *Tedrisat Mecmuası*'ndan takip edilmektedir. Ders örneklerinden ikisi makalenin ekine konmuştur.

Sonuç olarak 2002 ile 2015 yılları arasında bu döneme ilişkin yedi orijinal yazının yayımlandığı tespit edilmiştir. Ali Haydar Taner'in yazısı gibi daha pek çok yazı dönemin mecmua ve gazetelerinin arasında okuyucusunu beklemektedir. Genelde dönemin bu yazıları, gözlem ve tecrübeye dayalı spekülatif yaklaşım ürünü olup, bugünkü anlamda bir betimsel ya da deneysel araştırmalara dayalı değildir. Günümüzde bilimsel araştırma yöntemlerinde gelinen düzeyi, yüzyıl önceki çalışmalardan da beklemek çok adil bir davranış olmasa gerektir.

Scanned with CamScanner

Sonuç

1869-1922 arasındaki dönemleri kapsayan tarih eğitiminin tarihi ile ilgili birinci ve ikinci elden kaynaklar incelendiğinde 17 genel kaynak, 8 tarih dersleri müfredat programları üzerine çalışma, 22 okul ders kitapları üzerine çalışma, 16 kişi odaklı çalışma, 8 orijinal yazı tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi bu dönemde okutulan okul ders kitapları üzerine yapılan çalışmalarda bir yoğunluk vardır. Bu rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla, tarih eğitimcileri yetiştirilme tarzlarından dolayı, hiçbir alan eğitiminde olmayan bir şekilde, tarih eğitiminin tarihine önem vermektedirler. Bu haliyle tarih eğitiminin tarihi üzerine yapılan çalışmalar, diğer alan eğitimi tarihlerinin yazımına da örnek olabilir. Örneğin hemen her fen bilgisi eğitimcisi, Harun Reşit Kocacan'ın, her coğrafya eğitimcisi Faik Sabri Duran'ın, matematik eğitimcileri Mehmet Nadir'in bu dönemlerde alanın eğitiminin geliştirilmesinde ülkemizde yaptıklarını bilmelidir. Kanımca düzenlenecek alan eğitimi kongre ya da sempozyumlarında bir de alan eğitiminin tarihi seksiyonu olması bu türden bilginin de kurumsallaşmasına aracılık edecektir. Şimdi aşağıda 1869 - 1922 arasını kapsayan tarih eğitiminin tarihi çalışmaları; araştırma problemleri, dönemler ve kişiler, kullanılan kaynaklar açısından topluca değerlendirilecektir. Daha sonra ise çalışma konuları üzerine öneriler paylaşılacaktır.

Araştırma Problemleri Açısından

Meseleye araştırma problemleri açısından baktığımızda, çalışmalarda daha çok siyasi açılardan konuya yaklaşıldığı, vatandaşlık kavramı, Türk milliyetçiliğinin doğuşu, siyasi iktidar, egemen ideoloji gibi kavramların ışığı altında tarih öğretimine ilişkin verilerin incelendiği dikkati çekmektedir. Araştırmacıların genelde Osmanlı Dönemi fikir akımlarının (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık) programlara ve ders kitaplarına yansımaları ile uğraştığı dikkati çekmektedir.

Gerek "maarifperver" Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde gerekse II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Maarif bürokrasisinin, ilkokul düzeyinde tarih öğretimi ile ilgilenmeleri, haliyle bu düzey için elimizde pek çok resmi belgenin olması, araştırmacıların da bu konular üzerine yoğunlaşmalarına yol açmıştır. Öte yandan rüştiye, idadi, sultani, Darülmuallimin ve Darülfünun aşamalarındaki tarih eğitimine ilişkin çalışmalar sınırlı kalmıştır. Diğer meslekî okullardaki tarih eğitimi de incelemeye değerdir. Elbette yeni güncel sorunların ortaya çıkması, tarih öğretiminde de yeni araştırma problemlerinin ortaya çıkmasına ve eski kaynaklara yeni soruların sorulmasına aracılık edecektir.

Scanned with CamScanner

Dönemler ve Kişiler Açısından

Bu dönemde pek çok kaynakta ifadesini bulan "Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde tarihçilik alanında önemli gerilemeler yaşandı" türünden genellemelere daha dikkatli yaklaşılmalıdır. Sultan II. Abdülhamid Dönemi, tarih eğitimi politikaları açısından da kendi içinde dönüm noktalarına dikkat ederek, alt dönemlere ayırmak, dönemi daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. 1880'li yıllarda Mülkiye Mektebi'nde öğrenim gören Ali Kemâl (2004 46), Sultan'ın hediyeleri yanında, bir kere *Solakzade Tarihi*'ni ve bir kere de *Peçevi Tarihi*'ni hediye olarak aldığını yazmaktadır. 1892'de misyoner faaliyetlerine bir tepki olarak okullarda İslam tarihine ve Peygamberler tarihine daha fazla önem verilmesi gerektiğine ilişkin resmi yazılar dikkati çekmektedir. Daha 1900 yılından dört yıl önce İstanbul'dan memleketi Isparta'ya mektup yazan, Isparta'daki kitaplarını isteyen Ispartalı Hakkı şöyle yazıyor: "*Kütüphanemden muhtasar, Tarih-i Umumi'nin (Mizancı Murat Bey'in) getirilmesini istemiştim, getirilmesi tehlikeli olacaksa getirilmesin.*" (Ağlarcı, 2003 66). Bu ifade yasağın niteliği ve boyutunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu birinci elden kaynaklar ve bilgiler, döneme dair yapılacak yeni araştırmalarda her türlü mevcut kalıp yargıları ve mitleri bir tarafa bırakmanın önemine işaret etmektedir.

Kısaca Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nin daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için II. Meşrutiyet Dönemi'nde ve erken Cumhuriyet Dönemi'nde Jön Türklerin ve İttihatçıların anlatılarının eleştirel bir okumadan geçirilmesi gerekir. Çoğu kez geçmiş, şimdiki zamandan uzaklaştıkça, miyop olmayan gözler için daha net bir görüntüye kavuşabilmektedir. Örneğin 1904'te sıbyan mekteplerinde tarih dersinin ve rüştiyede umumi tarih derslerinin kaldırılma nedenini sadece siyasi gerekçelere bağlamak doğru değildir, pedagojik tartışmalara da kulak vermek gerekir. Bu durum, Maarif Nezareti'nde bazı yöneticilerin, yasaklı kitap *Emile'de* Rousseau'nun çocuklara tarih öğretimine yaklaşımını bildiklerinin bir yansıması olarak da okunabilir. Diğer yandan Sultan II. Abdülhamid Dönemi okullarında okuyan Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının sağlam bir Türk tarihi bilgisi ve dünya tarihi kültürü vardı. Onların tarih bilinçlerinin formal ya da informal kaynakları, henüz çözünürlüğü düşük fotoğraflar gibi karşımızda durmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanının 100. yıldönümünü anma faaliyetlerinin tarih eğitiminin tarihini ortaya çıkarmaya da hizmet ettiği söylenebilir. Engin'in (2000) araştırmasında ortaya koyduğu gibi, II. Meşrutiyet Dönemi müfredat ve ders kitapları içerik açısından oldukça yoğundur. İlkokuldan sonra pek çok çocuğun, ortaokul ve liseye gitmeyeceği düşüncesiyle günümüzdeki ders kitaplarına göre

Scanned with CamScanner

oldukça malumat içermektedir. Öte yandan Sultan Abdülaziz Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi fırkalarının, Mütareke Dönemi İstanbul Hükümetleri'nin (1918-1922) ve Ankara Hükümeti'nin (1920-1922) eğitim ve tarih eğitimi politikaları üzerinde de durulmalıdır. Bu dönemlerde yaşamış olan Selim Sabit Efendi, Sâtı Bey, Ahmet Refik Altınay, Ali Reşad ve Abdurrahman Şeref diğer meslektaşlarına göre oldukça ayrıcalıklı bir konumda olmuşlardır. Yukarıda da görüldüğü gibi onlar üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Diğer yandan İhsan Şerif Saru ve Ziya Gökalp gibi kişilerin tarih öğretimine ilişkin görüşlerini değerlendirici müstakil bir tez ile karşılaşılmamıştır. Ali Tevfik, İsmayıl Hakkı Uzunçarşılı ve Zekai Konrapa gibi daha pek çok tarihçi ve tarih öğretmeninin tarih öğretmenliği davranışı ortaya çıkarılmalıdır. Tarihî çevre gezilerine çok önem veren ve öğretmen adaylarını İstanbul'daki tarihî mekânlara götüren Muallim Cevdet İnançalp'ın tarih öğretimine yaklaşımı özellikle çalışılmalıdır.

Kişilerin eserleri ve yazıları ele alınırken, aynı dönemde diğer ülkelerde yapılmış benzer çalışmalarla genellikle kıyaslama yapılmamaktadır. 19. ve 20. yüzyılda sanayi devrimine uygun bir pedagojik hızla küreselleşmeye başladığı dönemlerde kişiler kendi ülkelerinde bir bağlama oturtulmaya çalışıldığı kadar dünyada da bir bağlama oturtulmalıdır. Yani çağdaşı görüş ve uygulamalardan ne ölçüde nasıl etkilendikleri ele alınmalıdır.

Kullanılan Kaynaklar Açısından

Genelde bu çalışmalarda ders kitapları üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Selim Sabit Efendi, Mizancı Murad, Abdurrahman Şeref, Ahmet Refik, vb. ders kitabı yazarlarının yazmış olduğu ders kitapları günümüz Türkçesine aktarılmayı ve günümüz güncel kavramları açısından incelenmeyi beklemektedir. Sadece birkaç ders kitabını inceleyerek aşırı genellemeler yapma yaklaşımından uzak durulmalıdır. Ders kitaplarının değişik baskılarına dikkat ederek içerik analizlerine tabi tutulmalıdır. Esasen ders kitaplarının da çocuk üzerindeki etkisini çok abartmamak gerekir. 1912'de Ispartalı Hakkı şöyle yazıyor: "*Muallimler kitap veriyor. Bir ayda iki kitap değiştirmek vaki, bizim evde... adet hesap ve tarih kitabı birikti. Tarih kitapları Murat Bey'in, Ahmet Refik'in, Ali Reşat Bey'lerin...Sayfalar kesilmedi. Çocuk kalın ciltleri nasıl hazmeder, çocuğa bir sorulsaydı...*" (Ağlarcı, 2003 204).

Başaran Alpugan (1999), bu dönemin ders kitaplarını, Tanzimat Fermanı'nı açısından analiz etmiştir. Benzer çalışmaların sayısı arttırılabilir. Yani dedelerimizin okuduğu tarih dersi kitapları; pek çok tema (bilim, teknoloji, savaşlar, keşifler, doğal afetler, demokrasi, insan hakları, kişiler, anlaşmalar v.b.) açısından incelenebilir. En azından yetişkinlerin, geçmiş aktarımı yoluyla, gelecekte nasıl bir dünyanın hayalini kurdukları ortaya çıkarılabilir.

Scanned with CamScanner

Ders kitaplarının dışında dönemin dergilerinde de tarihin nasıl algılandığına bakmak gerekir. 1869'dan 1920'li yıllara kadar 40'dan fazla çocuk dergisinin yayımlandığı düşünülürse bu dergileri de derinlemesine incelemek gerekir (Uçan, 2012, 168-169). Son yıllarda ülkemizde çocuk dergiciliğinin tarihine çok önemli katkılar yapılmıştır. Sarıkaya'nın (2010), 1918-1931 yılları arasında çocuk dergilerinde tarihin nasıl algılandığına ilişkin makalesi benzer çalışmalara öncü olacak niteliktedir.

Bu çalışmalarda arşiv vesikaları kullanımının sınırlı kaldığı görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şura-yı Devlet evrakı arasında soruşturmaya konu olmuş tarih muallimleri de vardır. Öğrenci şikâyet dilekçelerinde o dönemlerde tarih sınıf ortamının da bir resmini çizebiliyoruz.

Bu türden kaynakların dijital ortama aktarılması ve kolayca ulaşılabilir kılınması yakın gelecekte bu kaynakların kullanım yaygınlığını ve sıklığını arttırabilir. Elbette yeni arşiv vesikalarının ortaya çıkması ve araştırmacılarla paylaşılması çalışmalara yeni bir boyut katacaktır. Öte yandan Özüçetin'in (2012) Meclis Celse Zabıtları'nı (1920-1923) kullanarak, tarih temelli metaforlar üzerine yaptığı çalışma, tarih eğitimi almış yetişkinlerin tarih algısını ortaya çıkarmanın iyi bir yöntemi olarak diğer araştırmacılara da ilham vermektedir. Gazel'in (2010), "*II. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitimle ilgili olarak Meclis-i Mebusan'a verilen takrirler*" adlı bildiri de geçmiş dönemlerde yetişkinlerin tarih algısını ortaya çıkarmaya vesile olabilecek orijinal kaynakların çeşitliliğine işaret etmektedir.

Maalesef araştırmalarda hatıralar yeterince kaynak olarak kullanılmamaktadır. Örneğin 1893'te Diyarbakır'da Maarif Müdürü olan ve idadide tarih dersleri veren Mehmet Ali Aynî'nin, Ziya Gökalp'in talebeliğini anlattığı yazısında öğrencilerine iki ödev verdiğini okuyoruz. Birincisi Eski Yunan yasa koyucuları Spartalı Lykurgos ile Atinalı Solon'un kanunlarının karşılaştırmasına; ikincisi ise Büyük İskender'in babası Filip ile Atinalı siyasetçi ve hatip Demostenes'in çatışmasına ilişkin bir ödevdir. İkinci ödevde Ziya Gökalp, Demostenes'in hemşehrilerine yaptığı konuşmanın mealini yazmış olması hocayı şaşırtmış ve Süleyman Nazif'ten Ziya Gökalp istemiştir. Ziya Gökalp'in Farsça şiirler söylemenin yanısıra, okulun hocası ve belediye tabibi Kolağası Yorgi Efendi'den Eski Yunan filozoflarını öğrendiği bilgisine ulaşmıştır (Akt. Somel, 2004 217). Bu olay, 1890'lı yıllarda Anadolu'nun bir vilayetinde bir gencin Yunan ve Roma tarihine hâkimiyetini de göstermesi açısından ilginç bir durumdur. Lise müfredatlarında Yunan-Roma tarihi konuları hâkimiyetini 1970'li yıllara kadar devam ettirmiştir. Bu durumu, Osmanlı İmaparatorluğu'nda 1870'li yıllarda icat edilmiş bir geleneğin devamı olarak okumak mümkündür. Goethe'nin, "Çürümüş ve yıkılmaya yüz tutmuş tarihi dönemlerde, çok belirgin, bir öznel gericilik göze çarparken, bütün ilerici dönemlerde

Scanned with CamScanner

dünyayı kendi bütünselliği içinde ve olduğu gibi kavramak gerçeği görülmektedir," sözü bağlamında bu uygulamayı analiz ettiğimizde Osmanlı Devleti'nin, dönemin realitesini Batı Medeniyeti çerçevesinde özellikle Fransız bakış açısıyla herodian bir tavırla kavrama gayreti, tarihte insanoğlunun ya da devletlerin davranışının iki şıkka indirgenemeyecek kadar karmaşıklığını ortaya koymaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı eğitim işleri ile ilgili bütün mirasını, memleket toprakları içinde kalan kurumlarını ve meselelerini devraldı. 1922'den sonra ve özellikle de 1930'lardan sonra Türk tarih tezinin etkisiyle programlarda ve ders kitaplarında köklü değişiklikler yapıldı. Bununla beraber Kıta Avrupası'ndan beslenen pedagoji mirasının 1950'li yıllara kadar; genel tarih (umumi tarih) ders kitabı yazımı geleneğinin ise 1970'li yıllara kadar devam ettiğini söylemek mümkündür.

Çalışma Konuları Üzerine Öneriler

Şimdi ve gelecekte güncel sorunların ortaya çıkışı, geçmişe her daim farklı bir perspektifle bakmayı gerekli kılacağı gerçeğini bilmekle beraber, aşağıdaki konuların hâlâ çalışılmayı beklediği sonucuna ulaşılmıştır.

1. Osmanlı Dönemi Türkiye'sindeki tarih eğitimini, çağdaşı dünyadaki tarih eğitimi ve pedagojik akımlarının etkisiyle ilişkilendiren karşılaştırmalı çalışmaların pek az olduğu dikkati çekmektedir. Döneme ilişkin tarih dersi müfredatları ve ders kitapları karşılaştırmalı olarak incelenmeli, etki ve etkilenmeler ortaya konmalıdır.
2. Osmanlı Dönemi tarih öğretmenlerinin yetiştirilmesi meselesi ayrıca çok önemlidir. Meşrutiyet Dönemi yeniliklerinin tarih öğretmeni yetiştirilmesindeki etkileri çalışılmalıdır. 1890'lardan itibaren Darülmuallimin-i Rüşti'de rüştiye ve idadi öğretmenlerinin yetiştirilmesi, 1912'den sonra Darülmuallimin-i Âliye ve Darülfünun ortaklığı ile ortaokul ve lise öğretmenlerinin yetiştirilmesi daha ayrıntılı çalışmalar gerektirmektedir. Darülfünun'da tarih ve coğrafya bölümü ancak 1919'da birbirinden ayrılmıştır. Başlangıç için Arslan'ın (2004) "Türkiye'de Tarih Bölümü'nün Kuruluşu" ve Erkan'ın (2010) "Osmanlı Dönemi'nde tarih öğreniminin tarihçesi" adlı çalışmalar bir çerçeve sunmaktadır.
3. Tarih dersi müfredatları ve ders kitapları üzerine yapılan çalışmalar *Tarih-i Umumi* ve *Tarih-i Osmanî* dersleri ile sınırlı kalmış olup, İslam tarihi derslerinin müfredatları ve ders kitapları üzerinde de tarihçi/tarih eğitimcisi bakış açısıyla araştırmalar yapılmalıdır.

Scanned with CamScanner

4. Tanzimat Dönemi ve sonrası açılan Mekteb-i Mülkiye ve Galatasaray Lisesi gibi tarih yazımına ve öğretimine hizmet etmiş olan tarihî okulların, tarih dersi öğretmenlerinin tarih ve tarihçilik anlayışları, öğretim yöntem ve teknikleri, ölçme ve değerlendirme yaklaşımları, okul dışı uygulamaları v.b. daha ayrıntılı olarak çalışmayı hak etmektedir.
5. Tarih öğretimi materyallerine yönelik incelemeler sadece ders kitaplarına indirgenmemelidir, yaygın tarih eğitimi araçlarına (dönemin gazeteleri, dergileri, haritalar, tarihî romanlar, menkıbeler, tiyatro eserleri, almanaklar, takvimler, filmler vb.) dair ayrıntılı çalışmalar da yapılmalıdır.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının döneminin okullarında ya da okul dışında nasıl olup da sağlam bir Türk tarihi bilgisi ve dünya tarihi kültürü edindiğini anlamaya yönelik kaliteli çalışmalara ihtiyaç vardır.

Scanned with CamScanner

Kaynaklar

Ağlarcı, S. (2003). *Ağlarcı(ca)zâde Ispartalı Hakkı (Isparta 1867-İstanbul 5 Şubat 1923).* Göltaş: Yeni Matbaa.

Ahmet Vefik Paşa (2011). *Fezleke-i tarih-i osmani* (Ed. Şakir Babacan). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Akçura, Y. (1932). Tarih yazmak ve okutmak usullerine dair. *Birinci Türk Tarih Kongresi* içinde (s. 577-607). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akdemir, S. (2010.) Murat Bey'in hayatına bir bakış. *Eğitimde Birliğin Sesi Dergisi*, 1, 42-45.

Ali Kemâl (2004). *Ömrüm* (Haz. M. Kayahan Özgül). Ankara: Hece Yayınları.

Ali Reşat (1328 Mayıs). Mekteplerde tarih tedrisatı. *Tedrisat Mecmuası*, 3(20), 49-64.

Altınay, A. R.1326 (1910). Tedrisat-ı tarihiyye ve tarih kitapları: Yeni Kitaplar. *Servet -i Fünun*, 1009, 22.9.

Arslan, A. (2004). *Türkiye'de tarih bölümü'nün kuruluşu.* Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri–Bildiriler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul.

Aslan, E. (2011). Osmanlı'nın "mekatib-i iptidaiye"sinden Türkiye Cumhuriyeti'nin "ilk mektepler" ine geçişte tarih programlarında değişim. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(48), 749-777.

Aslan, E. (2012). İmparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde ortaöğretim tarih programlarında değişim I: Orta mektep. *Turkish Studies*, 7(2), 99-128.

Ata, B. (2000). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve tarih öğretimi. *Türk Kültürü Dergisi*, 450, 590-602.

Ata, B. (2003). Mülkiyeli bir eğitim bilimci: İhsan Sungu. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (2), 233-243.

Ata, B. (2009). Selim Sabit Efendi'nin okul tarihi inşası. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(2), 377-392.

Ata, B. (2011,Ekim). Mülkiye mektebi mezunlarının tarih ve coğrafya eğitimine katkılarına toplu bir bakış (1879-1960). H. Akyol (Ed), *V. Ulusal Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi içinde* (s.256-268). Ankara: Gazi Üniversitesi.

Ata, B. (2012). Öğrenci anılarında tarih öğretmenleri ve uygulamaları (1882-1957). *Türk Tarih Eğitimcileri Dergisi*, (1), 73-98.

Avcı, E. ve Yetimoğlu, K. C. (2014, Haziran). *Meşrutiyet dönemi tarih öğretimi.* III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Avcı Akçalı, A. ve Çam, İ. D. (Haziran 2014). *II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Dönemleri Eğitim Anlayışları Bağlamında Mizancı Murad ve Ahmet Refik (Altınay) Umumi Tarih Ders Kitapları.* III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Baltacıoğlu, İ H.(1912). *Talim ve terbiyede inkılap.* İstanbul: Kitaphane-yi İslâm ve Askeri Tüccarzade İbrahim Hilmi.

Scanned with CamScanner

Başaran Alpugan, B.(1999). Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih yazıcılığı ve tarih kitapları. *Osmanlı, 8*, 262-270.

Baycar, K. (2014). Osmanlı tarihinde modern zamanı yazmak: Ali Reşad. *Toplumsal Tarih*, 244, 77-86.

Baymur, F. (1943). *Tarih öğretimi*. Ankara: Maarif Matbaası.

Bilim, C. (1985). Selim Sâbit Efendi ve rehnüma-i muallimin. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(1), 197-207.

Birinci, A. (2001). *Tarih Yolunda*, İstanbul: Dergah.

Bolat, B. S. (2012). Tanzimat'tan demokrat partiye kültür politikaları ve tarih anlayışları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 231-247.

Çağ, G. ve Sarıbal, İ. (2012). Meşrutiyet devri tarih eğitimine dair bir kaynak: Fatihli Mehmet Tevfik Paşa ve eseri "Osmanlı Tarihi". *Türk Tarih Eğitimi Dergisi (TUHED), 1*(1), 56-72.

Çağ, G. ve Sarıbal, İ. (2015) "Atatürk'ün tarih öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge ve Meşrutiyet Devri tarih eğitimine dair önemli eseri: Osmanlı Tarihi'nin Osmanlıca'dan Latinize edilmesi ve eserin Mustafa Kemal'in milliyetçiliğine olan katkısının değerlendirilmesi", Bap Projesi no:2012/19, Çankırı: Karatekin Üniversitesi.

Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türkiye'de tarih öğretiminin tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 1-28.

Demircioğlu, İ. H. (2008). Türkiye'de tarih eğitiminin tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 12, 431-450.

Demircioğlu, İ. H. (2012). Osmanlı Devletinde tarih yazımının tarih öğretimi üzerine etkileri. *Millî Eğitim*, 193, 115-125.

Demiryürek, M. (2003). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e bir Osmanlı aydını Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925)*. Ankara: Phoenix.

Doğan, N. (1994). *Ders kitapları ve sosyalleşme (1876-1918)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Doğanay, Kaya F., (2010). Rüşdiye mekteplerinde tarih dersi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 25, 107-119.

Dönmez, C. ve Oruç, Ş. (2004). Atatürkçülük, tarih, coğrafya ve sosyal bilgiler öğretimi bibliyografyası. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Dönmez, C. ve Oruç, Ş. (2006), *II. Meşrutiyet dönemi tarih öğretimi (Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuasına göre)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Engin, V. (2000). İlkokullarda tarih müfredatı (meşrutiyetten günümüze kısa bir tarihçe). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 3, 283-298.

Erkan, S.(2010, Haziran). *Osmanlı döneminde tarih öğreniminin tarihçesi*. 1. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Ertürk, B. E. (1999). *Ali Reşat ve tarihçiliği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Scanned with CamScanner

Gazel, A. A. (2010). *II. Meşrutiyet döneminde eğitimle ilgili olarak meclis-i mebusan'a verilen takrirler.* I. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Gökman, M. (1978). *Tarihi sevdiren adam Ahmed Refik Altınay.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güven, İ. ve Akagündüz, Ü. (2009). Osmanlı devleti'nde kadınlara yönelik tarih öğretimi çabaları ve Ali Seydi Bey"in kızlara mahsûs târîh-i osmânî adlı eseri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 26, 141-164.

Huseynov, G. (2013). *Vasiliy Vladimiroviç Barthold (1869-1930) hayatı, eserleri ve orta çağ tarih eğitimine katkıları,* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Işık, Tutkun, Y. (2002). *Geçiş dönemi tarihçisi olarak Ahmet Refik Altınay (1880-1937).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Karademir, S. (2014, Haziran). *Tarihte yöntem konusunda bir öncü: Emin Âli Çavlı.* 3. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Kaya, H. (2002). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarih dersi müfredatı. *Toplumsal Tarih*, 100, 44-47.

Kaya, A. İ. (2010). *Tedrîsât mecmûası örneğinde meşrutiyet dönemi tarih eğitiminin amaçları ve metodları açısından bir inceleme.* I. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Keleş, H. ve Kiriş, A. (2006). Bir Osmanlı tarihçisi olan Ali Reşat"ın hayatı, eğitimciliği ve tarih öğretimi ile ilgili görüşleri. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 571-586.

Kırpık, G. ve Oruç, Ş. (2006). *Tedrisat mecmuası'ndan uygulama okulu'nda yapılmış ders örnekleri.* Ankara: Gazi Kitapevi.

Korkmaz, Ş. (2007). Mustafa Sâtı Bey ve tarih öğretimi üzerine görüşleri. *Atatürk Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2) 152-163.

Köken, N. (2002). Osmanlılarda Tanzimat dönemi tarihçilik ve tarih eğitimi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(2), 65-77.

Kömür, E. (2014,Haziran). *Türk milli eğitiminde çağdaş dünya tarihi'ne dair ilk ders kitapları (Darulmuallimin-i Aliye Müdürü Ali Reşad Bey'in Asr-ı Hazır Tarihi adlı ders kitabı'nın incelenmesi.* 3. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Köse, Ö. F. (2014). Tarih öğretmek için yazmak: Ali Reşad ve Ali Seydi'nin Tarih-i Umumi'si. *Toplumsal Tarih*, 244, 87-91.

Mehmed Ârif Bey.(2014). *Başımıza gelenler.* (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ). İstanbul: İz Yayıncılık.

Merey, Z. (2005, Mayıs). *Osmanlı mekteplerinde tarih eğitimi,* Türkiye II. Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Nakip, T. (2006). *Osmanlı Devletinde geç dönem tarih-i umumiler,* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Scanned with CamScanner

Namık Kemâl (2014). İfade-i meram. (Çeviriyazı Murat Topçu), *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 3(1), 117-143.

Nurdoğan, A. (2014, Haziran). *II. Abdülhamid döneminde ilköğretim okullarındaki ders kitapları üzerine bir inceleme.* 3. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Oruç, S. (2005). Sâtı bey ve tarih öğretimi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1-2), 149-160.

Oruç, Ş. ve Kırpık, G. (2006). *Osmanlıda modern öğretim, strateji, yöntem ve teknikleri.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Oruç, Ş. (2012, Haziran). *Yusuf Akçura ve tarih eğitimi,* II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Karadeniz Teknik Üniversitesi Üniversitesi, Trabzon.

Özteke, F. (2009). *19. yüzyılda Osmanlı devletinde tarih eğitimi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, İstanbul.

Özüçetin, Y. (2012, Haziran). *Meclis celse zabıtlarında tarih temelli metaforlar üzerine bir inceleme.* II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Safran, M.(1999). Osmanlı tarihi öğretimi ve Osmanlı imajı. *Türk Yurdu*, 19/20 (148/149), 485-509.

Sarıoğlu, M. (2007). Osmanlı eğitim reformcularından Selim Sabit Efendi'nin muhtasar tarih-i osmanî kitabının tarih eğitimi içindeki yeri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 5(19), 52-65.

Sarıoğlu, M. (2010). Egemen ideolojik düşüncenin ilkokul tarih öğretimine yansımaları: Tanzimat"tan Cumhuriyet"in ilk yıllarına 1839-1936. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 24, 82-94.

Sarıoğlu, M. (2010). II. Meşrutiyet Döneminde Türk milliyetçiliğindeki yükselişin tarih ve düşüncesine ve ilkokul tarih öğretimine etkileri", *Türk Yurdu*, 273, 67-72.

Sarıoğlu, M. (2010). İlkokul tarih ders kitaplarında Hıristiyan toplulukların algılanma biçiminde farklılaşmalar: meşrutiyet döneminden cumhuriyetin ilk yıllarına. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 8(30), 40-52.

Sarıkaya, M. (2010). Türk çocuk dergilerinde tarih 1918-1931. *Hacettepe Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 51-83.

Saru, İ. Ş. (1994). *Çocuklara Tarih-i Umumi* (Mekteb-i İptidaiye'nin Devre-i Aliye) (Çeviriyazısı Tamer Caner). Yayımlanmamış Lisans Tezi. Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara.

Sâtı Bey (1326). Tarih tedrisatının usulü esasiyesi. *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*, 8(1), 92-97.

Seydol, İ. M. (1959). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar tarih kitapları. *Terbiye*, (2), 11-12.

Somel, S.A. (2010). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1098) islâmlaşma, otokrasi ve disiplin.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Somel, S.A. (2014). Melekler, vatanperverler ve ajan provokatörler: mutlakiyet devri Diyarbakır okul gençliği, bürokrasi ve Ziya Gökalp'in idadi öğrenciliğine soruşturma kayıtları (1894-1895). M. Ö. Alkan (Ed.), *Yakın Türkiye tarihinden sayfalar Sina Akşin'e armağan* içinde (s. 193-254). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Scanned with CamScanner

Şans, Ö. (2013) *History education in guiding subjects to loyalty: History education in the Ottoman primary and secondary schools in the late Tanzimat era (1869-1876)*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Şengül, T. (2006). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e siyasi fikir akımlarının tarih eğitimine yansımaları (1908-1931)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Taner, A. H. (1913). Talim ve terbiye: İbtidaiye mekteplerinde yurt terbiyesi. *Türk Yurdu*, 2(31), 123-127.

Tan, Ç. (2014). Son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref Efendi'nin Osmanlı tarih eğitimindeki yeri ve tarih yazıcılığı. N. Hatunoğlu ve C. Kuş Büyüktaş (Ed), *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci Tarih ve Tarih Yazımı Sempozyumu* içinde (s. 119-126,) Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi

Toksöz, M. (2016) Geç Osmanlı Devleti'nde popüler tarih: Ahmed Midhat ve dünya tarihi. *Toplumsal Tarih*, 267, 20-24.

Türk, İ. C. (2006). Osmanlı Devleti ilköğretim okulları tarih müfredat programları tarih öğretim usulleri. *Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*,14, 333-346.

Türk, İ. C. (2010). II. Meşrutiyet Dönemi eğitimcisi Sâtı Bey ve tarih öğretimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 133-148.

Türk, İ. C. (2010, Haziran). *Osmanlı devletinde tarih eğitim sansürüne örnek bir olay "Selim Sabit Efendi vakası.* 1. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Türk, İ. C. (2011). Osmanlı son dönem tarihçi-eğitimcisi Ahmed Refik (Altınay) ve tarih eğitimi. *History Studies*, 3(3,) 351-362.

Türk, İ. C. (2013). *Osmanlı devletinde tarih eğitimi* (1839 - 1922). İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Türker Tekin, N. (2002). Tanzimat'tan Cumhuriyetin ilk yıllarına tarih öğretimi ve ders kitaplarına genel bir bakış. *Toplumsal Tarih*, 105, 50-53.

Uçan, L. (2012). Osmanlı çocuk dergilerinin çocuk kimliği üzerine etkileri. H. Şahin ve N.Şafak, (Ed.), *Osmanlı dünyasında çocuk olmak* içinde (s. 167-205). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Üstün, E. (2004) *Ahmet Refik Altınay'ın hayatı, eserleri ve tarih eğitimindeki yeri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Veyselgil, C. (2014). Geç Osmanlı tarih anlayışında kutsal tarih ve medeniyet kavramları Ahmed Midhat. *Toplumsal Tarih*, 244, 70-76.

Yıldız, R. (2006). *I. Meşrutiyet döneminde uygulanan tarih eğitimi.* Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yılmaz, K. F. (1993). *Türkiye'de tarih öğretiminin tarihçesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara.

Yinanç, M. H. (1999). Tanzimattan meşrutiyete kadar bizde tarihçilik. *Tanzimat 2* içinde (s. 573-595). İstanbul: MEB Yayınları.

Scanned with CamScanner